

FRANCUSKA DIPLOMATIJA NA JUGOSLOVENSKOM PROSTORU 1918-1940: POSMATRANJE PROSTORA – NAČIN I SMISAO

APSTRAKT: Francuska diplomatska građa o Jugoslaviji (Ministarstvo spoljnih poslova – Diplomatski arhiv, Pariz), naročito za 19. i 20. stoleće, je izuzetno obiman, sadržajan i značajan izvor za našu i evropsku istoriju. Ovdje smo se bavili njenim opštim i posebnim odlikama, sadržajem i dosadašnjom upotrebom. Posebno smo se osvrnuli na paradoks: obilje diplomatske građe – njeno ograničeno istraživanje i korišćenje, bez obzira na izmenjene istorijske okolnosti u kojima je taj prostor nastavio da živi. Kritički smo razmatrali dosadašnju upotrebu tih izvora.

Kada je tokom 1988-89. godine u Beogradu i Parizu obeležavano 150 godina od uspostavljanja srpsko-francuskih odnosno jugoslovensko-francuskih diplomatskih odnosa, samo je skicirana duga linija prisustva francuske diplomatije na jugoslovenskim prostorima, naglašen ogroman značaj tog prisustva, odnosa i politike koja je iz toga proistekla. Domaće jugoslovenske i francuska istoriografija su do tada srazmerno malo koristile francusku tzv. diplomatsku građu (proisteklu iz tog prisustva) u monografskoj obradi različitih istorijskih sadržaja koji su se odnosili na jugoslovenski prostor ili pak imali značaj za francuske vojno-strateške, idejne i političke, ekonomske i kulturne planove, ponašanje i aktivnosti u ovom delu Evrope. Korišćenje te građe je u potonjem vremenu dobilo sticajem svih tragičnih okolnosti dramatične pravce.

Može se sa sigurnošću zaključiti da je prelom iz 19. u 20. stoleće i prva polovina 20. stoleća najviše istraživački i interpretativno pokrivena francuskom diplomatskom građom u našoj istoriografiji. (Značajno više nego celo 19. stoleće, koje ćemo u ovoj prilici ostaviti po strani). Ljiljana Aeksić - Pejković je rekonstruisala uglavnom bila-

teralne odnose sa Francuskom (i Engleskom) za period od 1903. do 1914. godine, kao što je radila i na istraživanju uloge Francuske u stvaranju Jugoslavije tokom Prvog svetskog rata najvećim delom na neobjavljenj arhivskoj građi.¹ Francuska diplomatska građa za ovaj isti (i širi) period, koja je objavljena u poznatoj seriji *Documents diplomatiques français relatifs aux origines de la guerre de 1914*, (Paris 1929) i odnosi se prvenstveno na određene jugoslovenske pokrajne (Stara Srbija, Makedonija), korišćena je značajnije i u više pravaca.² U novije vreme značajna istraživanja u francuskim arhivima, pa i diplomatske građe, obavio je profesor Andrej Mitrović, u okviru svojih širih istraživanja o prisustvu stranog kapitala, odnosno banaka, na jugoslovenskom prostoru početkom 20. stoleća.

Francuska diplomatska građa je korišćena (dosta limitirano i bez šireg uvida) od jugoslovenskih nacionalnih istoriografija za ispitivanje stvaranja jugoslovenskih granica na Versajskoj mirovnoj konferenciji 1919-1920. godine (Dragoslav Janković, Dragovan Šepić, Bogdan Krizman, Andrej Mitrović, Desanka Todorović).³ Ova istoriografska produkcija je ipak dala značajne rezultate, i po našem mišljenju omogućila da se na ceo fenomen Jugoslavije počne gledati na nov način, izvan klišeja određenog važećom ideologijom, odnosno važećim državnim konceptom i tzv. društvenim i političkim uređenjem.

Za period između dva svetska rata, i dalje, svega je nekoliko istoričara iz Beograda radilo u francuskim arhivima uopšte (Vuk Vinaver, Đorđe Stanković, Mile Bjelejajac, autor teksta). Rezultati tih istraživanja su takođe bili značajni i bitno su uticali da se pogled na međuratnu epohu, kao i onu koja je predhodila, počne menjati. Sama istorija je upozoravala da su prostor i ljudi koji su živeli na njemu, kao i sama jugoslovenska država, stariji od tada važeće komunističke ideologije i njenog organizovanja tog prostora, da su protivnici bilokog jugoslovenskog rešenja takođe stari, poznati, i dalje aktivni.

Vinaver se u svojoj knjizi nije bavio bilateralnim odnosima Francuske i Kraljevine SHS/Jugoslavije, već širom evropskom politikom jedne i druge države, precizno identifikujući trenutak, mesto i sklop situacije kada su se njihovi interesi usklađivali, i kada su se razilazili, metode koje su primenjivane da se obezbedi trajnija ili trenutna podrška druge strane. Autor se u svom obimnom tekstu nije bavio sadržajem i smislom opserviranja tzv. jugoslovenskog prostora od strane francuske diplomatije, njenom

¹ Lj. Aleksić-Pejković, *Odnosi Srbije sa Francuskom i Engleskom 1903-1914*, Beograd 1965, 961. Ista, *Atachement de la Serbie a la France et au Bloc de L' Entente, Jugoslovensko-francuski odnosi, povodom 150 godina od otvaranja prvog francuskog konzulata u Srbiji*, Istorijski institut, Zbornik radova knj. 10, Beograd, 169-173.

² Vidi M. Vojvodić, *Putevi srpske diplomatije. Oglеди o spoljnoj politici Srbije u XIX i XX veku*, (Deo 13 nosi naslov „O političkim i ekonomskim odnosima Srbije i Francuske od 1895-1914.”)

³ A. Mitrović, *Jugoslavija na Konferenciji mira 1919-1920*, Beograd 1969; D. Šepić, *Italija, saveznici i jugoslovensko pitanje 1914-1918*, Zagreb 1970; D. Janković, *Srbija i jugoslovensko pitanje 1914-1915*, Beograd 1973; B. Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države*, Zagreb 1977; D. Todorović, *Jugoslavija i balkanske države 1918-1923*, Beograd 1979.

sveukupnom ulogu u stvaranju jugoslovenske države kako se ona ukazivala u potonjem vremenu, njenim uticajem i ulogom na unutrašnje političke prilike i događanja.⁴

Đorđe Stanković je u svojoj poznatoj knjizi o ulozi koju je Nikola Pašić imao u stvaranju Jugoslavije u Prvom svetskom ratu, pre i posle njega, takođe koristio francusku diplomatsku građu za ovaj period, kao deo šire upotrebe građe iz francuskih arhiva, francuske periodike i štampe.⁵ Rezultat je bio nastanak bogatog, reljefnog fona na kome se gradila Pašićeva velika karijera, i na kome se takođe jasno ocrtavao značaj i smisao francuske politike na ovim prostorima od preloma 19. na 20. stoleće pa do stvaranja velike jugoslovenske zajednice.

Svoja istraživanja fenomena jugoslovenske vojske u dugom trajanju, kao i drugih vojničkih tradicija koje su utkane u taj fenomen, Mile Bjelajac je originalno spojio koristeći francusku vojnu i diplomatsku građu, ali i građu iz drugih svetskih arhiva.⁶ Posebno je istraživao spoj srpske i austro-ugarske vojničke tradicije i sve implikacije toga, uopšte i posebno strukturu i organizaciju vojske, ponašanje vojnih elita, egzistiranje i ulogu vojske u mirnodopskim uslovima, odnosno tzv. vojni faktor u miru. Francuska arhivska građa (diplomatska, vojna, iz drugih arhiva) je tu obilato korišćena, kao izvor prvog reda. Ona je poslužila kao izvor osnovnih podataka i činjenica, za rekonstrukciju manje i više složenih okolnosti u kojima je vojska igrala neku ulogu, za rekonstrukciju mišljenja i stavova u vojsci, za važne procene situacije na osnovu kojih se dalje gradila politika i dalje delovalo. Odličan uvid u francusku vojnu i diplomatsku građu za epohu svetskih ratova, kao i veoma solidan uvid u francusku (i anglo-američku) istoriografsku produkciju za taj period, omogućili su mu da na diskretan ali odlučan način otvori dijalog sa autorima nekih najnovijih istoriografskih dostignuća na francuskom jeziku, pre svega sa Fransoa Grime-Žakinjonom (Francois Grumel-Jacquignon), autorom ambicioznog istoriografskog teksta pod naslovom *La Yougoslavie dans la strategie francaise de l'Entre-deux-Guerres (1918-1935): Aux origines du muthe serbe en France* (Peter Lang, Bern 1999, 670). Rezultat toga je s Bjelajčeve strane, posle niza kritičkih prikaza najnovije istoriografske produkcije na francuskom jeziku koji su već realizovani u našoj naučnoj i široj javnosti, ulazak u srž problema u jednom velikom kritičkom prikazu Grime-Žakinjonove knjige: kako se na istoj arhivskoj građi, korišćenjem istih arhivskih fondova odnosno istih dokumenata, grade potpuno različite istorijske slike i različite interpretacije, iza kojih slede potpuno različiti odgovori na tzv. uvrežena i raširena pitanja i dileme, odnosno mišljenja i probleme.⁷ Na primer, podnaslov Vinaverove knjige je „Da li je Jugoslavija bila francuski satelit“, ili podnaslov Grime-Žakinjonove knjige koji glasi „O poreklu srpskog mita u

⁴ V. Vinaver, *Jugoslavija i Francuska između dva svetska rata (Da li je Jugoslavija bila francuski „satelit“)*, ISI, Beograd 1985, 482.

⁵ Đ. Stanković, *Nikola Pašić, saveznici i stvaranje Jugoslavije*, Zaječar 1995.

⁶ M. Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1921*, Beograd 1988; isti, *Vojska Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije 1922-1935*, INIS Beograd 1994; isti, *Između vojske i politike. Biografija generala Dušana Trifunovića 1880. 1942*, Beograd 1996; isti, *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom*, Beograd 1999.

francuskoj”, ili sam naslov knjige Jasne Adler *L'Union forcee. La Croatie et la Creation de l'Etat Yougoslave (1918)*, CheneBourg 1997, koji izražava jedno od uvreženih mišljenja o načinu na koji je stvorena jugoslovenska zajednica. Ove formulacije na određeni način ukorenjenih i u određenoj meri rasprostranjenih mišljenja, pitanja odnosno dilema, nisu nikakva osnova da se formulišu neke teze, jer u istorijskoj nauci/istoriografiji nema teza, već dobar podsticaj da se istražuju i analiziraju novi ili isti historiografski sadržaji, iz koji će slediti novi zaključci, ili se potvrđivati stari. Ono što istoričaru od zanata i profesije treba da omogući prethodno znanje i razvijen senzibilitet je da zna šta neki istorijski sadržaj nije, a šta jeste će videti kad ga istraži. Istraživanja mogu da odvedu istoričara u neočekivanim pravcima, a zaključci da iznenade i njega samoga. Nije na odmet ponoviti neke aksiome struke: nije posao istoričara da se spori sa istorijom odnosno njenim akterima, da joj sudi odnosno da im sudi, da bude pametniji od istorijskih ličnosti kojima se bavi (već da bude tako obučen i takvih sposobnosti da ih razume, protumači i opiše za istoriju i nauku); nije posao istoričara da bude u službi dnevne politike tako što će joj podrediti osnovna pravila profesije i naučnog metoda koji koristi, ili da zagovara određene političke ideje (ideologiju) čija potvrda je protiv osnovne naučne logike. Istorijom se ne upravlja, ona se dobrim svojim delom ne može prekrajati (na nivou podataka, činjenica, osnovnih kauzalnih odnosa koji počivaju na hronologiji i prostornom situiranju), ona je takva kakva je bila, jedinstvena i neponovljiva u tim svojim osnovnim sadržajima. Mađutim, svi veliki istorijski obrti (na nivou događanja, ili u duhovnim sferama, ili na nivou intelektualnih uzleta pojedinaca) su nužno dovodili do novih interpretacija istorije - epoha koje su prethodile velikom obrtu, do tzv. reinterpretacija, revizija i sl. Dakle, u jednom svom delu istorija je podložna promenama, novim preispitivanjima, novim interpretacijama. Čak su i jednom utvrđene uzročno-posledične veze na različitim nivoima historiografskog istraživanja, pomerljive, kao što variraju u vremenu i prostoru. U uspostavljanju odnosa između promeljivog i nepromeljivog dela historiografije aktivna je istoričareva sposobnost da bude intelektualno ubedljiv.

Za nas je ovde relevantno pitanje na koji sve način funkcioniše, odnosno za šta sve može da posluži, dokument kao istorijski izvor prvog reda (u svom klasičnom metodološkom značenju) On je u prvom redu izvoriste manjeg ili većeg broja podataka i činjenica različitog tipa, međutim kao deo određenih fondova, podserija i serija, on funkcioniše u više pravaca tek kao deo tih većih celina, a kao deo postojanja i aktivnosti određenih pojedinaca ili institucija (kao delova određenih državnih i društvenih struktura) on funkcioniše i na taj treći način kao proizvod određenih intelektualnih aktivnosti.

⁷ F. Grumel-Jacquignon, *La Yougoslavie dans la strategie francaise de l'Entre-deux-Guerres (1918-1935). Aux origines du mythe en France*, Peter Lang, Berlin, Bruxelles, Frankfurt/M, New York, Wien 1999, str. 669. (Tokovi istorije 1-2/2002, Reviews and Critics – kritički prikaz dr M.Bjelajca), pp 151-159; isti o istoj knjizi u *Balkanologie* VI (1-2), decembre 2002, p. 281-285.

Mislimo da je u krugu previda ovakvih nužnih pretpostavki za sveukupno razmatranje jednog dokumenta i njegovu upotrebu, nastala i zabuna kod autora novije istoriografske produkcije na francuskom jeziku.

Stavili smo naglasak na postignuća M. Bjelajca iz nekoliko već vidljivih razloga: jer je to aktuelana i tekuća istoriografija, jer su tu serije i podserije iz Ministarstva spoljnih poslova – Diplomatskog arhiva ili Arhiva spoljnih poslova u Parizu (MAE – AD, Paris ili ARE, Paris) i tzv. Vojnog arhiva (SHAT – Service historique de l'armee de terre) takođe u Parizu, kao i drugih arhiva, najekstenzivnije korišćene, zahvatajući celine podserija, a dokumenti najskrupuloznije podvrgavani unutrašnjoj kritici, kao i svom važnom mestu i ulozi u širem nizu i celini podserije i serije, i treće jer je tu pokrenuta polemika sa tekućom istoriografskom produkcijom na francuskom jeziku, pre svega sa Grime-Žakinjom. Vinaverova knjiga, čiji smo osnovni smisao predočili, koristi takođe dosta ekstenzivno francusku diplomatsku građu iz različitih prestonica i gradova, ali gotovo isključivo onu koja se odnosila na bilateralne odnosno multilateralne odnose.

Bez obzira na sva ova postignuća u korišćenju francuske diplomatske građe, i njenoj sprezi sa građom iz drugih pariskih i svetskih arhiva koja je takođe korišćena, može se bez dileme reći da je francuska diplomatska građa za našu istoriju i prve polovine 20. stoleća korišćena izrazito ograničeno, i da je istoriografski učinak proistekao na osnovu nje takođe ograničen. Samo u nekoiko slučajeva on se pokazao kao dovoljan da se susretne sa tekućom francuskom istoriografskom produkcijom koja se na direktnije ili posredno bavi našom istorijom, a koja je proizvod novih okolnosti. Kao što su uostalom to isto teme naše istorije i u drugim istoriografijama.

Francuska istoriografija gotovo da nije pokazivala nikakvog interesa, sve do početka raspada jugoslovenske države, da se posebno, van šireg regionalnog ili evropskog konteksta, bavi srpsko-jugoslovenskim istorijskim sadržajima i svojom ulogom u njima. (V. Vinaver i M. Bjelajac su do sada najviše koristili, ili notirali, bogatu francusku, i svetsku, istoriografiju o smislu i značaju francuskog učešća u evropskim i svetskim događanjima u prvoj polovini 20. stoleća.)⁸ Ona se ni u jednom trenutku tokom decenijskog raspadanja jugoslovenske države, nije ozbiljnije pozabavila sadržajem i smislom svog višedecenijskog observiranja ovog prostora, iz kojega je proistekla njena dugogodišnja srpska i projugoslovenska orijentacija na Balkanu, odnosno njena odlučna podrška stvaranju i jačanju jugoslovenske državne zajednice.

Dakle, s jedne strane jugoslovenska istoriografija nije radila na širokom i značajnijem istraživanju i korišćenju francuske diplomatske građe iz ideoloških razloga, manjim delom znajući a većim delom sluteći koliko je bio velik uticaj Francuske na stvaranje jugoslovenske državne zajednice kao unitarne i koliko značajno njeno podržavanje tzv. srpskog faktora kao ujedinjujućeg u toj državi. Prosto se nije želeo istraživati ni idejni ni događajni evropski – zapadnoevropski, zapravo posebno francuski,

⁸ Vidi nav. dela V. Vinavera i M. Bjelajca.

kontekst jugoslovenskog pokreta i stvaranja jugoslovenske države, kao ni njihov uticaj uopšte. Jednostavno, to nije odgovaralo ideološkim, političkim i posebno spoljnopolitičkim šemama. Naravno, tu su bili i objektivni razlozi nemogućnosti da se na strani obave šira istraživanja, proistekli iz iste situacije.

Koncentrisaniji i veći rezultati su počeli da se pojavljuju od sredine 80-ih godina sa knjigom V. Vinavera, ali su u njoj još uvek prisutne mnoge ideološke sintagme o karakteru jugoslovenske zajednice i države, a kapitalna knjiga o stvaranju Jugoslavije (zapravo istorija jugoslovenskih nacionalizama, u kojoj se takođe koristi francuska građa, na zanimljiv način) se pojavila u godini početka jugoslovenske drame, koja je posle uzela pravac tragičnog raspadanja.⁹

Kada se 1989. godine obeležavalo 150 godina od uspostavljanja diplomatskih odnosa videlo se jasno koliko je bogat sadržaj francusko – jugoslovenskih odnosa u evropskom kontekstu, a koliko mali i ograničeni rezultati rada na tome.

A onda je došlo do velikog obrta na jugoslovenskom prostoru, do raspadanja jugoslovenske države, u koje se uključio ceo svet. Francuska intelektualna i naučna javnost se takođe uključila na mnogo načina. Rezultat je bio ogromna žurnalističko-publicističko-naučna produkcija, u kojoj su upadljivo malobrojni naučni historiografski tekstovi koji su posegli za izuzetno značajnom i bogatom građom iz vlastitih arhiva. Građom izuzetne očuvanosti i intelektualnog kvaliteta, velikog „objašnjavajućeg” značaja, koja puno govori o nama i naravno francuskoj diplomatiji i državi, na čiji je obim i sadržaj pedantno upozorio gospodin Henri Zuber u svom iscrpnom tekstu *Les sources de l'histoire de la Yougoslavie aux Archives diplomatiques (Jugoslovensko-francuski odnosi. Povodom 150 godina od otvaranja prvog francuskog konzulata u Srbiji*, Beograd 1990, str. 382-409). Poseban smisao te produkcije je bio da se tzv. srpski faktor u celini jugoslovenske problematike sagleda na nov način, u svetlu njegovog «novog ponašanja» na istorijskoj sceni, da se izvrši izvesna revizija pogleda na Srbe, da se relativizuje značaj, bez da se dublje objasni smisao, francusko-srpskih veza kroz istoriju naročito 20. stoleća, da se objasni poreklo i na neki način sruši tzv. srpski mit u Francuskoj.

M. Bjelajac je u kritičkom sagledavanju teksta Grime-Žakinjona (usput i Jasne Adler) jasno definisao njegov odnos prema dokumentima, istim dokumentima i uopšte građi koja je i njemu i nama odlično poznata, zatim sve interpretativne promašaje autora kako ih je on video, ubedljivo ciljajući na smisao svega toga koji je ležao izvan struke i nauke. Kako je Bjelajac prvi uočio, tu se francuska politika prema Jugoslaviji tokom celog perioda vidi kao jedna početna i perpetuirana greška, pa se na neki način tu sudi istoriji! Osnovni smisao te greške je što se Francuska oslanjala na tzv. srpski faktor/komponentu u svojoj politici ne samo na jugoslovenskom prostoru nego i šire na Balkanu, i što je u kruni, vojsci i tradicionalnim političkim snagama videla faktore koji su mogli da objedine državu i obezbede njenu nužnu stabilnost. Bjelajac pedantno

⁹ M. Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918.*, 1 –2, Prosveta – Beograd, 1789.

izlaže autorovo viđenje ovih grešaka i zabluda francuske politike uz jasna upozorenja šta je u njima nejasno, neubedljivo ili krajnje sumnjivo. Zatim beleži kao istraživački i interpretativno krajnje sumnjivo izvedeno objašnjenje o sumraku francuskog i usponu nemačkog uticaja u Kraljevini Jugoslaviji. Kritici je podvrgnuto ograničeno i sumnjivo korišćenje naše istoriografske produkcije, nama svima dobro poznate (nigde se ne navodi Vinaverova knjiga o francusko-jugoslovenskim odnosima između dva svetska rata!), ali isto tako i svetske istoriografske literature o francuskoj evropskoj strategiji u prvoj polovini 20. stoleća.

Posebno se stavlja naglasak, još jednom da ponovimo, na način na koji se koriste izvori, koji ide mimo i osnovnih i nekih suptilnijih pravila struke.

Mi bismo naglasili da je kod sve ove istoriografske produkcije, i domaće i strane, i bez obzira na trenutak i vreme kada je nastajala, koja sustavno koristi francusku diplomatsku građu kao svoju istraživačku osnovu prvog reda, prisutna jedna „fina omaška“, teško uočljiva, vidljiva samo iz istraživačke perspektive istoga. Suština te „omaške“ je da se zanemaruje, stavlja u drugi plan, veliki (ogroman!) deo sadržaja pojedinačnih dokumenata i pretežni deo građe famoznih fondova Serije „Evropa 1914-1940“ koji se direktno odnose na Jugoslaviju, ili indirektno kroz fondove iz drugih značajnih diplomatskih centara (Italija, Austrija i Nemačka, Mađarska, Čehoslovačka, Rumunija, Bugarska, Grčka i Albanija, i zatim Velika Britanija). To su prebogatе tzv. podserije, u kojima dominira rendgensko observiranje prostora u svom mogućem bogatstvu motiva, koje je i podloga seukupne francuske politike i strategije na ovom prostoru, i ne samo u međuratnoj epohi, nego i u prethodnim i potonjim vremenima. Bez sadržaja tog observiranja, kao podloge daljeg razmišljanja i delovanja, ostaju nejasni mnogi aspekti francuske politike i strategije na ovom prostoru, a sigurno to važi i za njeno prisustvo i na drugim prostorima. U istoriografiji nema pravog napretka, naročito na već oprobanim sadržajima, ako se ne kopa duboko da bi se na pravi način nova znanja vezala za ona već dostignuta (ili pridodala njima) i da bi se sa više intelektualne ubedljivosti potvrdili ili opovrgli stari zaključci ili uvrežena mišljenja. Francuska je, između ostalog, na toj moći observiranja prostora, i objektivizacije observiranog sadržaja, gradila svoju imperijalnu politiku i svoju poziciju tzv. velike sile.

Sve francuske dileme u politici i strategiji na jugoslovenskom prostoru su proistecale iz dilema koje je formulisala francuska diplomatija rendgenski snimajući taj prostor. Nedorečenosti, nedoumice, dileme, francuske politike i strategije (mi bismo rekli njenog prisustva uopšte na ovim prostorima) proistekle su iz realnosti života ljudi na tom prostoru, i realnosti njihovih napora i mogućnosti da svoju sudbinu uzmu u svoje ruke, i rukovode njome. Suština toga je sadržana u čuvenoj Pašičevoj rečenici, mnogo puta ponovljenoj, da Južni Sloveni prestanu da budu objekat evropske i svetske politike, i da kroz jednu osrednju evropsku državu (u krugu zapadne civilizacije) postanu subjekat te politike, jer tako najbolje mogu da zaštite svoje životne interese. Francuska uloga u stvaranju Kraljevine SHS/Jugoslavije i njena politika i strategija na

ovom prostoru se mogu razumeti samo ako se otkrije njihovo razumevanje tog prostora, koje je proisteklo iz njegovog posmatranja.

Kako i šta je francuska diplomatija posmatrala na našem prostoru? Ovde ćemo zbog prostora ponuditi samo jednu malu skicu, jer je sadržaj bogat za čitavu knjigu i više. Prvo, ona je imala pozitivan, i bez predrasuda, odnos prema prostoru odnosno ljudima na njemu. Uočavala je u tome ono što je objedinjavalo prostor (naročito s obzirom na njegovu istorijsku sudbinu), ali i ono što ga je razjedinjavalo. Stavljala je naglasak na objedinjavajuće faktore, i njih je želela da promovise. Evropa je od Napoleonovih ratova počivala na principu nacionalnih država, pa je francuska diplomatija i ovde težila da vidi primenljivost tog principa na uređenje južnoslovenskog prostora, koji je videla da tavori u provincijalnoj zaparloženosti jednog carstva, haosu drugog i nemoći malih poluzavisnih-nezavisnih državnica. Uređenje tog prostora je tako za nju postalo evropska i njena briga i interes. Nije morala da traži mnogo u prošlosti svoje diplomatske (i ostale) prethodnike koji su uočavali tzv. prirodnu osnovu da taj prostor bude jedinstveno organizovan. Ljudi na tom prostoru su viđeni kao jedan narod, koji govori jednim jezikom, čije je folklorno preliivanje jasno, koji pripada trima religijama. Smatrali su da religija ne može biti osnova moderne nacije, da je posebno Hazburška Monarhija, i to posebno posle Berlinskog kongresa i okupacije Bosne i Hercegovine, radila na stvaranju tzv. veštačkih nacija na religioznoj osnovi (*les nations artificieles selon la religion*) da bi vladala tim prostorom, ali sa nimalo civilizatorskim planovima, u nemoći. U maloj Srbiji na početku 20. stoleća je videla malo društvo i državu koje ulaže puno napora da živi po modelu zapadnoevropske civilizacije. Videla je da i geografija tla, prostorna, pa i biološka, etnička izmešanost idu u prilog jedinstvu. Ovo su bili dubinski razlozi zašto je, posle iskustva Prvog svetskog rata, podržavala stvaranje jugoslovenske države. Vlastito iskustvo unitarne i jako centralizovane države, i stari/novi interes da se jedinstvom tog prostora na jugoslovenskoj prirodnoj osnovi zatvori put „spuštanju germanstva na obale Jadranskog mora” (*la descendre du Germanisme au bord de la Mer Adriatique*) bili su dalji razlozi za odlučno zagovaranje unitarističkog koncepta uređenja nove jugoslovenske zajednice.

Moglo bi se upravo zaključiti da su francuski strateški interesi nametnuli sinhronizovanu sveukupnu aktivnost na obe jugoslovenske transferzale objedinjavanja prostora, južnu i podunavsko - zapadnu. Francuska diplomatija je bila potpuno svesna ograničenih mogućnosti nove države, odnosno njenog vojnopolitičkog vrha (kruna, vojska, tradicionalne političke snage), ali u novoj državi prosto nije videla koji bi to faktori mogli biti jači i delotvorniji. Ona je dosta podržavala delotvornost, pa i na štetu demokratskih principa na kojima je i sama počivala. Videći u velikoj jugoslovenskoj integraciji objedinjene pozitivne napore ljudi sa tog prostora, ona se rukovodila time da se ni jedna država ne stvara brzo, i da će koliko vlastiti naponi Jugoslovena toliko i situacija u evropskom okruženju otvoriti mogućnosti za novu državu.

Francuska diplomatija je imala direktan i stalan pristup do samih vrhova vlasti, ali su nju i dalje zanimala, i pomno je pratila, događanja na svim drugim političkim i dru-

štvenim nivoima, u svim sredinama. Naročito je pratila odnos lokalnih i centralne vlasti, prilike u centru, u lokalnoj sredini.

Pažljivo je pratila celinu antijugoslovenske propagande u samoj zemlji ali i izvan nje, ceo sklop antijugoslovenskih aktivnosti, i to je različito uticalo na njenu politiku i strategiju u okolnostima velike izukrštanosti pojedinačnih i savezničkih interesa u Evropi.

U kontekstu ovakvog razmatranja, naš bi osnovni zaključak bio da je težište razumevanja francuske politike i strategije prema jugoslovenskom prostoru, odnosno težište razumevanja njenog sveukupnog prisustva na njemu, na njenom opserviranju tog prostora, na spoznajama o tom prostoru koje su proisticale iz toga, na pozitivnom i ozbiljnom pristupu koji je imala prema jugoslovenskom fenomenu u celini, na uočavanju dubinskih osnova za zagovaranje i podršku jugoslovenskom ujedinjenju.

Résumé:

Diplomatie française sur la Yougoslavie 1918-1940: Les méthodes et objectives de l'observation de la territoire

L'historiographie serbe/yougoslave, pas moins que l'historiographie française / européenne n'a pas fait jusqu'à nos jours l'usage systématique et détaillé des documents diplomatiques français qui résultent d'une présence presque centenaire de la diplomatie française dans l'espace yougoslave et autour de lui. Ils ont été utilisés d'une façon assez limitée même avant et après le tournant qui s'est opéré au début des années 90. Les premiers à l'avoir fait de manière suivie et extensive, pour la période d'entre-les-deux-guerres, étaient les historiens yougoslaves / serbes (Ljiljana Aleksic-Pejkovic, Vuk Vinaver, Mile Bjelajac). La dernière décennie a vu les archives françaises fermées pour les chercheurs yougoslaves mais devenues plus attractives pour les Français. Sans résultats majeurs cependant, surtout à cause d'un besoin très prononcé de soumettre la production historiographique, fondée sur les documents diplomatiques, à une nouvelle conception politique de l'espace yougoslave autrefois uni. Une polémique est engagée ces derniers temps autour de la question fondamentale: comment utiliser et interpréter les sources diplomatiques françaises pour la période d'entre-les-deux-guerres. Notre collègue M. Bjelajac a déjà réagi dans ses écrits critiques au livre de F. Grumel-Jacquignon sur le rôle de la Yougoslavie dans les plans stratégiques français entre les deux guerres. Nous sommes d'avis que la compréhension française de l'espace yougoslave et de la politique qui en a résulté, de même que l'impact du contexte européen en général, peuvent avoir une juste interprétation uniquement grâce à l'usage systématique et détaillé des sources diplomatiques (et autres) françaises. Elles nous indiquent que la vérité est ailleurs et qu'il faut remonter loin dans le XIXe siècle pour en comprendre certains points essentiels.